

Älä katso!

Richard Dyer (Toim: Martti Lahti. Suom: Pirjo Ahokas, Juha Herkman, Martti Lahti, Silja Laine, Kaarina Nikunen, Pauliina Nurminen, Taru Salakka ja Putte Wilhelmsson), Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa. Vastapaino, Tampere 2002. 266 s.

Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa on Martti Lahden toimittama kokoelma Richard Dyerin tekstien suomennoksista. Teokseen valitut kahdeksan artikkelia piirtävät Dyerin tuotannosta parinkymmenen vuoden kaaren 1970-luvun lopulta aina vuoteen 1997. Artikkelit käsittelevät vallan ja representaatioiden – ennen kaikkea seksuaalisuuden ja rodun kulttuuristen esitysten – monimutkaisia kytköksiä visuaalisessa mediassa. Dyer on yksi niistä, jotka alkoivat tuoda 1970-luvulla populaarikulttuuria ja viihdettä akateemisen keskustelun kohteeksi (aikana jolloin populaarikulttuuri ei vielä ollut valtakulttuuria), ja hän on ensimmäisiä homo- ja lesboelokuvi- ta, tähteydestä, valkoisuudesta sekä maskuliinisuudesta kirjoittaneita tutkijoita.

Toimivan otoksen valitseminen laajasta,

eriaikaisesta ja monialaisesta tuotannosta on vaikea tehtävä ja herättää tietysti helposti jälkiviisaan kysymyksen: miksi juuri nämä tekstit? Kieltämättä kokoelman ensimmäiset ja ajallisesti varhaisimmat kirjoitukset ”Viihde ja utopia” (”Entertainment and Utopia”, 1977) ja ”Stereotyyppien rooli” (”The Role of Stereotypes”, 1979) jäävät, ehkä odotetustikin, hie- man irrallisiksi muista artikkeleista, eivätkä ne oikein asetu edes *Älä katso!* -teoksen koko nimekkeen alle. Etenkin ”Viihde ja utopia” sivuaa suhteellisen vähän teoksessa muuten ko- rostuvia seksuaalisuuden ja rodun teemoja ja on tyylillisesti myö- hempiä tekstejä ras- kaampi, mutta ei esi- merkiksi teoreettisesti juurikaan pohjusta seuraavien kirjoitusten analyyseja, millä sen paikkaa voitaisiin koko- elmassa jotenkin puolustaa. Sen sijaan toi- mittaja Lahden laatima johdanto (”Johdanto: nautinto/politiikka”) tekee tämän pohjus- tuksen. Se nivoo yhteen teokseen valittuja Dyerin tekstejä, joissa kyllä muuten – siis ensimmäistä lukuun ottamatta – selvittää- n vaivattomasti ilman monimutkaisia käsitteellisiä järjestelmiä ja joissa tyydytään onnis- tuneesti täsmentämään selkokielistä ja sellai-

sena tehokkaasti toimivaa esitystä vain muutamilla, itse analyysin kannalta keskeisillä teoreettisilla termeillä.

Lahden johdanto *Älä katso!* -teoksen aiheisiin ja teemoihin myös tiivistää kokoelman tarpeisiin erittäin toimivan representaation käsitteen määrittelyn, problematisoinnin ja politisoinnin. Lahden johdatus Dyerin tekstien keskeisiin sisältöihin onkin yksi parhaita representaation käsitteestä ja sen problematiikasta kotimaisen tutkimuksen kentässä kirjoitettuja analyyseja. Se tuo kootusti ja ymmärrettävästi esille Dyerin näkemyksiä siitä, a) mikä suhde representaatioilla on politiikkaan ja ideologiaan, b) mikä on niiden funktio merkitysten ja todellisuuden välittämisessä ja rakentamisessa, c) mikä on niiden suhde yhteiskunnalliseen vallan käyttöön sekä luonnollistamisen prosesseihin, d) miten ne konstruoivat normeja ja normaalitua poikkeaviksi ja marginaalisiksi määriteltyjen kohteiden kautta ja e) miten niiden sopimuksenvaraisuus, ristiriitaisuus ja ”epäpuhkaus” luovat toisaalta tilaa myös vastarinnalle, muutokselle ja sitä myötä rajojen rikkomiselle ja toisin toistamiselle. Kun tähän lisätään se, kuinka Dyer kykenee useammin kuin kerran, ja vielä useista erilaisista kohteista ja useissa hyvin erilaisissa ja toisistaan poikkeavissa konteksteissa, kuvaamaan representaatioiden tapaa toimia, *Älä katso!* -artikkelikokoelmaa voi vaivatta mainostaa erityisen onnistuneeksi sisäänajoksi representaation käsitteeseen ja toimintatapoihin. Dyer osoittaa havainnollisin ja konkreettisin esimerkein, kuinka representaatiot muokkaavat ja ohjaavat tapaamme tuottaa eroja ja todellisuutta ja kuinka

ne tuottavat illuusiota siitä, että representaatiot edustaisivat jotain luonnollista tai olemuksellista.

Erityisen onnistunutta Dyerin analyyseissa on se, kuinka ne kytketään näkyvästi yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja tiettyyn historialliseen kontekstiin, konkreettisiin tilanteisiin ja paikkoihin sekä diskursseihin. Hänen työssään käsitteiden pätevyys mitataan juuri sillä, miten niitä käytetään. Itse asiassa kokoelman nimiartikkeli, katseen politiikan ja kriittisen maskuliinisuuksien tutkimuksen yhdenlaiseksi ikoniksi muodostunut ”Älä katso!” (”Don’t Look Now: The Instabilities of the Male Pin-Up”, 1982. Suom. 1993) ei vielä tee tällaista kontekstualisointia kovin selvästi tai tarkkarajaisesti. Sen sijaan esimerkiksi italialaisten 1950–60-lukujen vaihteen muskelielokuviin (ns. peplum-elokuvat) yksityiskohtainen analyysi artikkelissa ”Valkoisen miehen muskelit” (”The White Man’s Muscles”, 1997) nivoo ja kontekstualisoi ne modernisoituvan, sodan jälkeisen italialaisen yhteiskunnan sosiaaliseen murrokseen. Dyer asettaa elokuvien tuotannon tämän murroksen myötä syntyneeseen tendenssiin: muskelielokuvat olivat siirtymäkauden genre, joka onnistui muun muassa terapoiimaan juuriltaan temmattua ja haavoittunutta, italialaisen työväenluokkaisen miehen maskuliinista identiteettiä.

Sallittakoon tässä kuitenkin yksi näsäviisas huomautus: ”Valkoisen miehen muskeleissa” Dyer viittaa elokuvien bodattujen mieskehöjen (Herkules, Tarzan, Rambo ym.) karvattomuuden yhteydessä antiikin klassisten miesveistosten siileyteen ja siihen, kuinka niiden

karvattomuus representoi kulttuurin pyrkimystä kultivoida ja kontrolloida eläimellistä luontoa ja karvaisuuden seksuaalisia konnotaatioita. Hieman paradoksaalisesti tässä yhteydessä artikkelin kuvituksena on kohtaus elokuvasta *Tarzan ja viidakon tappajat* (1967), jossa pääosaa näyttelee elokuvahistorian ainoa karvainen Tarzan, Mike Henry!

Älä katso! -kokoelman puhtaasti homotutkimukselliset artikkelit ”Yhteisymmärrys homopornosta” (”Coming to Terms: Gay Pornography”, 1985) sekä ”Kaksi haltijaa: tekijä ja homoseksuaali” (”Believing in Fairies: The Author and The Homosexual”, 1991) profiloituvat pitkälti myös Dyerin poliittisiksi kannanotoiksi. Ensiksi mainitussa hän positioituu homomieheksi, profeministiksi ja kapitalistista ideologiaa sekä kulttuurituotantoa kritisoivaksi sosialistiksi. Hän kommentoi siinä erityisesti feminismiin sisällä 1980–90-luvuilla käytyä pornografiakeskustelua sekä pyrkii konkreettisesti tuomaan esille, kuinka kulttuurisesti normitettuja maskuliinisen seksuaalisuuden narratiiveja voidaan tehdä näkyväksi – ja siten myös re- ja dekonstruoida. Artikkelit ”Kaksi haltijaa: tekijä ja homoseksuaali” puolestaan problematisoi homoelokuvan tekijyyttä ja tuo esille ajatuksen, että paitsi että homotekijyys olisi käsitettävä monikerroksiseksi, hierarkkiseksi ja ambivalentiksi, myös itse homous tulisi nähdä moniselitteiseksi ja -tasoiseksi ja jopa kiistanalaiseksi merkityskimpuksi. Samalla artikkelin voidaan ajatella olevan epäsuora kannanotto homojen ja lesbojen identiteettipolitiikan ja lähinnä queer-teoriassa lanseeratun ”identiteettipolitiikan lo-

pun” väliseen ristiriitaan.

Toisaalla Dyer vihjaa siihen, että erilaisten marginaalisuuksien mahdollisuudet strategisena, uutta ja toisenlaista tietoa tuottavana positiona on viety niin pitkälle, että niiden antaumuksellinen tutkiminen on vähitellen jo synnyttänyt tilauksen aseman kriittiseen tarkasteluun, jota kutsutaan hegemoniseksi keskustaksi. Dyer tarttuu tähän analyysissaan blondiudesta ja valkoisesta tähtikuvasta (”Monroe ja seksuaalisuus”/”Monroe and Sexuality”, 1987), valkoisuudesta (”Valkoinen”/”White”, 1988) sekä valkoisen miesvartalon representaatioista (”Valkoisen miehen muskelit”). Nämä kolme artikkelia jakavat ajatuksen amerikkalaisuudesta maailmanlaajuisena, kaikkialle levittäytyvänä valtakulttuurina ja ennen kaikkea valkoisuudesta sen representaatioiden kätkeytyä erityisyytenä – kätkeytyä koska valkoisuus etnisenä kategoriana verhoutuu yleisyyteen ja itsestäänselvyyteen. Amerikkalaisuus ja valkoisuus ovat yksinkertaisesti jotain niin kaikkialla läsnä olevaa, että niistä tulee näkymätöntä: kaikkea ja ei-mitään. Viime kädessä ne osoittautuvat yleisyydessään tyhjyydeksi, eräänlaiseksi kuolemaksi. Tässä tilanteessa keskusta pyrkii hyödyntämään marginaalin luovaa voimaa elämän ilmaisuun, koska sen oma luovuus on ehtynyt ja tyhjentynyt elämästä. Amerikkalaisuuden ja valkoisuuden äärimmäisiä representaatioita ovatkin Dyerin mukaan esimerkiksi zombi-elokuvat ja ostoskeskusten, yhdysvaltalaisen elämäntavan yhden keskeisen symbolin, standardoidut tavaramaailmat mallinukkeineen. Supermarkettien hyllyjen välissä kuluttajat liikehtivät kärryineen

mekaanisen jäykästi kuin elävät kuolleet. Dyerin analysoiman George Romeron zombi-trilogian keskimmäisen osan (*Dawn of the Living Dead*, 1978) tapahtumapaikka onkin oireellisesti ostoskeskus.

Kun liikutaan sellaisten tutkimusten piirissä, jotka kumpuavat yhteiskunnallisesti, sosiaalisesti ja poliittisesti marginaaleiksi asetetuista positioista, Dyer osoittaa erityisarvonsa ja on kiistatta yksi niitä varmoja luottoteoreetikkoja, joka pitää sen minkä lupaa. Hän ei unohda seksuaalisia eikä etnisiä vähemmistöjä, ei yhteiskunta-asemia eikä edes sukupuolen perusteella muodostunutta vähemmistöä, joka tunnetusti on prosentuaalinen enemmistö; eikä hän unohda edes värillisiä naisia, luokkaan sidottua naiseutta tai lesboja. Väliin tuntuu, että Dyer on kirjoittajana kiusallisenkin tietoinen representaatioihin, yhteiskunta-asemiin, seksuaalisuuksiin, sukupuoleen, rotuun ja etnisyyteen liittyvistä ideologioista sekä valtavirtaa vastustamaan pyrkivistä poliitikoista. Tämän seurauksena artikkeleissa tullaan käyttäneeksi paljon aikaa ja vaivaa – sekä rivejä ja sivuja – siihen, että pyritään sulkemaan pois pienimmätkin tekstiin kohdistuvat halkeamat ja säröt, ja siten kritiikin mahdollisuudet. Sinänsähän tämä on vain toivottavaa ja tavoiteltavaa ja voidaan jopa ajatella yhdeksi tieteen tekemisen ihanteista, mutta väliin tuntuu itsetarkoitukselliselta, että lähdetään osoittamaan omaa herkkyyttä aistia perifeeriset ilmiöt kirjoittamalla näkyväksi tietoisuus niiden representointiin kytkeytyvistä ongelmista, kun ne sitten kuitenkin saatetaan sivuuttaa teoreemilla, että tässä kyseisessä tekstissä ei ole tilaa/tarvetta

kirjoittaa aiheesta lisää. Toisaalta tämä tapa toki antaa tekstejä lukeville toisenlaisten tulkintojen mahdollisuuksia ja avaa ovia vastakarvaan lukemiselle useissa eri konteksteissa – ja on jo sellaisena arvokasta. Toisinaan jonkun mieleen saattaisi kuitenkin jopa pälkähtää, että tiettyjen kirjoitustensa osalta Dyer on kuin koululäksynsä ulkoa opetellut poika, joka onnistuu nokkelasti toistamaan tarvittavat fraasit aina oikeassa paikassa ja oikeaan aikaan, jotta tulisi pitäneeksi toivomansa tahot tyytyväisinä. Mutta tällaista mahdollisuuttahan joku vain saattaisi pohtia – ja tämä jokukin vain toisinaan. Pikemminkin Dyer tulee älykkäällä, intensiivisellä ja monisyisellä, monia poliittisesti valvutuneita tahoja teoreettisesti ja käytännössä palvelevalla kriittisellä työllään osoittaneeksi sen, että Foucault’ta ei ole turhaan luettu viime vuosikymmeninä niin tiiviisti kuin on tehty ja että Dyer ansaitsee tulla luetuksi samoin ehdoin (ja toivon mukaan samoin seurauksin).

Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa on aina kaivattua suomenkielistä käännöstuotantoa, jota voidaan hyödyntää useilla humanistisen tutkimuksen alueilla. Teos täydentää oivallisesti kulttuuri- ja mediatutkimuksessa alkanutta suomennosten jatkumoa, jota edustavat muun muassa Roland Barthesin, Michel Foucault’n ja Stuart Hallin tuotannoista aiemmin tehdyt käännökset. *Älä katso!* on erinomainen lisä elokuva-, media- ja kulttuurintutkimuksen oppiaineiden tutkintovaatimuksiin. Teoksen kirjoitukset avaavat merkittäviä näkökulmia erityisesti sukupuolen, seksuaalisuuksien, rodun, etnisyyden ja ruumiillisuuden tutki-

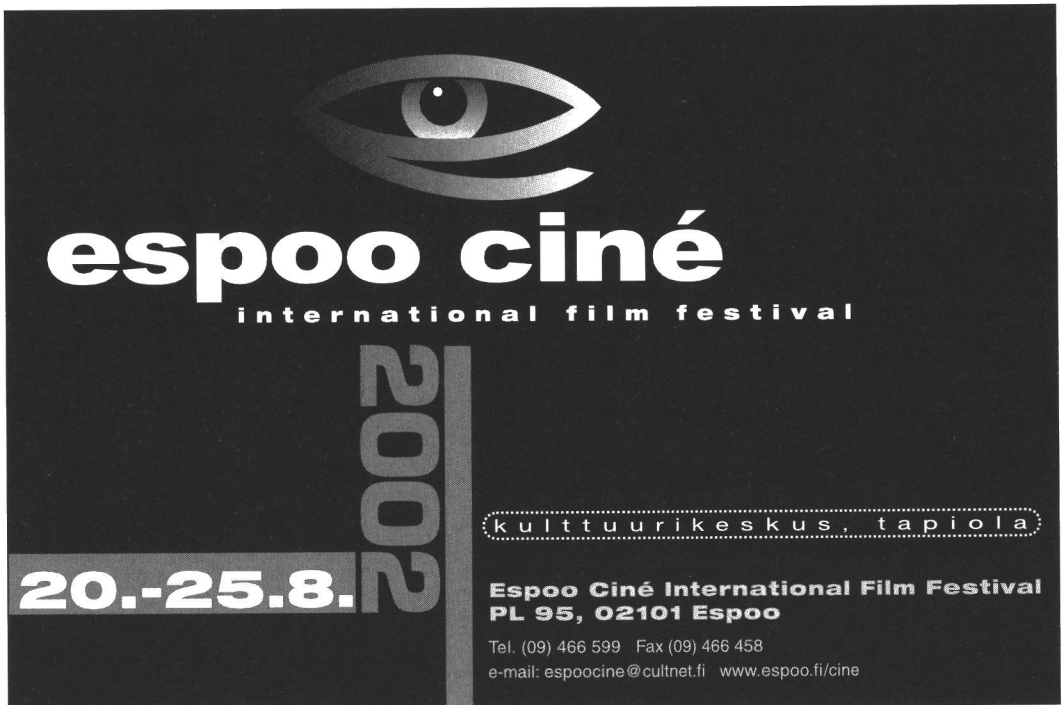
mukseen. Identiteeteistä ja identiteettipolitiikasta keskusteltaessa Dyerin työtä on vaikea sivuuttaa. *Älä katso!* antaa eväitä myös muun muassa kirjallisuudentutkimukseen, jonka nykyisessä teorianmuodostuksessa, ja myös tulkinnassa ja analyysissä, tulisi representaatioiden ja ruumiillisuuden ideologis-poliittiset näkökulmat ottaa entistä vakavammin tarkastelun kohteiksi.

Kirjan tyylikäs ulkoasu ansaitsee vielä maininnan. Mustat,

värilliset, kannet ja otsikko ”Älä katso!” voisivat representoida vaikkapa kielletyn ja torjutun itsepintaista, toistuvaa paluuta kulttuuriin esityksiin. Toisin sanoen ne voisivat olla edustuma siitä, miten valtakulttuurin periferisoimista toiseuteen ja seksuaalisuuteen (vrt. esim. Freudin vertaus naisen seksuaalisuudesta ”pimeänä manteereena”) liittyvistä tabuista, myyteistä ja stereotyypeistä tulee symbolisesti keskeisiä juuri siinä mielikuvien, fantasioiden

ja halujen emotionaalisessa ta-
loudessa, jota viihteen utopiat
taitavasti ruokkivat ja hyö-
dyntävät.

**Sanna Karkulehto ja
Ilmari Leppihalme**

The poster features a stylized eye logo at the top center. Below it, the text " espoo ciné " is written in a large, bold, sans-serif font, with " espoo " in lowercase and " ciné " in uppercase. Underneath, " international film festival " is written in a smaller, all-caps, spaced-out font. A vertical bar on the left side contains the year "2002" written vertically. To the left of this bar, the dates "20.-25.8." are displayed in a large, bold font. At the bottom right, the location "kulttuurikeskus, tapiola" is enclosed in a dotted-line box. Below this, the festival's name "Espoo Ciné International Film Festival" and address "PL 95, 02101 Espoo" are listed. Contact information including telephone, fax, and email addresses, along with the website "www.espoo.fi/cine", is provided at the bottom.

espoo ciné
international film festival

2002

20.-25.8.

kulttuurikeskus, tapiola

Espoo Ciné International Film Festival
PL 95, 02101 Espoo

Tel. (09) 466 599 Fax (09) 466 458
e-mail: espoo.cine@cultnet.fi www.espoo.fi/cine